

"...ומה מצאו בה, בבאר זו?" שאל הארכיטולוג בסקרנות גלויה. "הו, הם מצאו אוצר!" השיב הרב ובפניו נגהה האור, "הם מצאו בה משהו גדול יותר מכל תגלית ומטמון, אפילו ממים! הם מצאו בה - את עתידם..."
 | "באר יעקב", פייר בנואה, פריז 1925 |

המשימה הקשה ביותר שניצבה בפנינו בעריכת סקר שימור זה הייתה לאתר במרחב הפיזי של היישוב כיום את הנרטיב ההיסטורי העשיר של באר יעקב עוד מימיה כמושבה חקלאית עד זמננו אנו. המושבה שנוסדה בתחילת המאה ה-20 כמושבה חקלאית עברה לאורך השנים שינויים מרחיקי לכת בכל תחומי החיים, בכל פעם ניצבה המושבה מול אתגרים ומול כל אתגר נאלצה המושבה להשתנות ולהתאים את עצמה. בתקופה העות'מאנית הוצבו המתיישבים בפני קושי קיומי יומיומי של מחסור במים, הפסדים בחקלאות והצורך בהגנה ואבטחת היישוב מפני שכנים עוינים. בתקופת המנדט המושבה שימשה בסיס לצבאות הבריטים ועם קום המדינה בסיס לצבאות ישראל והייתה לשותפה במלחמותיה. גלי העלייה בראשית המדינה שינו את פניה, היא הכילה צורות התיישבות מגוונות ביניהן התיישבות כפרית, מעברות, שיכונים וכיום גם שכונות פאר.

לאור הפיתוח המואץ בעשור האחרון קיים חשש לשימורם של אתרי המורשת המצויים בחובה. סקר זה הדגיש את האחריות והמחויבות של כל אלו שידם במלאכה להגן על אותם אתרים שנתרו בתחום היישוב ולייצר אסטרטגיה תכנונית הוליסטית על מנת להציל את שרידי המורשת הנתורים.

בסקר זה אנו מבדילים בין הגבול המוניציפאלי של באר יעקב שכולל בתוכו סיפוחי שטחים רבים לאורך ההיסטוריה של יחידות אוטונומיות שבאר יעקב משמשת להן כבית מוניציפלי אך הן אוטונומיות באופיין לבין גרעין המושבה ההיסטורי והאורבני. סקר זה נכתב כהכנה לרשימת שימור ולתכנית מתאר שימורית. מטרת הסקר להציג ולהסביר את ערכי השימור של המקום ואת האתרים אשר עונים על ערכים אלו.

" יפה המושבה בלילה, יפה יופי שאין לו שיעור ואין לו שם. הבתים רחוקים ומובדלים זה מזה, וכל בית מיוחד ושונה מחבריו. מכל בית קולח החוצה אור. מכל בית שקשוק כלים, פיצוח קולות או געש ברזים. בין בית לבית גדרות ופרדסים, משתלות הדר או מגרשי קוצים שגם הם מפיצים לעת לילה ניחוח יבש וחרוף משלהם. דומה כל בית דימיון נפש לבעליו. יש לך בתים שהם עדיין בבחינת צריפים, מוטלאים טלאי על גבי טלאי, ויש לך צריפים שכבר בגדר בתים הם. מסויידים למשעי, מטוייחים ופרחים ושיחים טופסניים עוטרים אותם, חלונותיהם נוצצים ודלתותיהם מאוששות. יש לך בתים שטוחים ומשתטחים שאליהם צמוד גם בית אריזתם, חנות קטנה ומחסן גרוטאות, וכל קומתם - שיעור של כלום. ויש לך בתים צנומים וגבוהים, אינם אלא בני קומה אחת ובכל זאת הם מתגבהים ומתגדלים, ובא רגע שדומה כי לא רק קומותיים אלא מגדלי מגדלים הם עשויים. עליית גג וקצות ברושים, שבשבת רוח או חבית מים, כל אלה עושים לך מגדל..."

תיאור לשנות ה-40-30 מתוך הרומן "תחת השמש", משה שמיר, הוצאת עם עובד 1950.

3.2 | סיכום רקע היסטורי

רכישת ביר סאלים - המצע למושב הפועלים באר יעקב

אדמת ביר סאלים, שהכילה 6000 דונם מפרוז, הייתה בבעלותה של עיריית רמלה. בדרום גבלה ברחובות, במערב בוואדי חנין, בצפון בסרפנד אל חרב, ובמזרח בפרדסי העיר רמלה. היא נמצאה במרחק של 25 דק' מואדי חנין, 20 דק' מראשון לציון, 30 דק' מרחובות ובסמוך למסילת הברזל. כמעט כל השטח היה אדמת חול, שהתאים לנטיעות. בשנת 1890 חכר את השטח שנלך, כנציג המשלחת האוונגלית הגרמנית, נטע במקום נטיעות שונות והקים שם בית ספר חקלאי- שלוחה של בית היתומים בירושלים. זמן רב השתדלו הגרמנים לרכוש את השטח, אך הדבר לא עלה בידם בשל התנגדות עקרונית של עיריית רמלה.

ב-1905 ביקשו הגרמנים את התערבותה של שגרירותם בקונסטנטינופול, כדי שזו תלחץ בנדון על הממשל התורכי. הדבר נודע לענתבי. אברהם אלברט ענתבי, מהנדס ומורה בהכשרתו, היה מחשובי המנהיגים והעסקנים בישוב היהודי בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20, בעל השפעה רבה על השלטונות העות'מאניים. תרם רבות להתפתחות החינוך וההתיישבות היהודית בארץ ישראל. שימש בתחילת המאה ה-20 כנציג י"א ונציב המושבות. ענתבי ידע שאם תיאלץ עיריית רמלה למכור את השטח, הרי באורח חוקי היא תוכל לעשות זאת רק באמצעות מכירה פומבית. מכאן, הסיק כי נפתח פתח לרכישה גם בידי יהודים. גאולה הייתה חברה שהוקמה בשנת 1904 למטרת רכישת קרקעות בארץ ישראל באמצע שנת 1905 הודיע ענתבי על אפשרות זו ישירות לחברת "גאולה" ברוסיה, וזו ביקשה מאייזנברג לערוך סקר במקום, לבדוק את טיב הקרקע, אפשרויות ניצולה ושוויה, וכל זה בסודי סודות שלא יודע לגרמנים. זו הייתה גם הסיבה שגאולה לא העבירה את העניין לטיפולו של "משרד הקרקע" שהוקם על ידה בינואר 1905 ופוקח ע"י מנהל אפ"ק והתמחותו הייתה ברכישת קרקעות, שפעל באותו זמן והיה אמור לרכוש את כל נושא רכישת הקרקעות גם בשביל גאולה. ביוני 1905 בוצע הסקר על ידי אייזנברג, והוא מצא כי עומק המים מגיע ל-25-20 מ' במקום יש בארות, המקום גבוה יחסית והאקלים נוח, אין מחלות, המטעים מצליחים, ובכללם פרדס תפוזים בן 60 דונם. אייזנברג העריך את שווי האדמה ב-20 פר' לדונם, ויחד עם הבניינים, הבארות והנטיעות כ-33 פר'.

בתחילת קיץ 1906 קיבל סניף גאולה בארץ החלטה עקרונית, שלפיה אם יוצע השטח למכירה תשתדל גאולה לרכשו. הנימוק להחלטה זו היה, שהשטח נמצא במרכז המושבות, קרוב ליפו ורמלה, ורכישתו יחד עם רכישת השטחים הנוספים של עיריית רמלה שמצפון לרחובות- תביא לאיחוד רחובות, ואדי חנין ורמלה. הדבר יביא לגידול האלמנט היהודי באזור, ואז יש לצפות גם שהעיר רמלה, תאוכלס במתיישבים יהודים רבים. ההערכה הייתה שבני רחובות הם שירכשו את רוב השטח בביר סאלים. ואמנם במחצית השנייה של 1906 קיבלה עיריית רמלה מקונסטנטינופול להציע את השטח למכירה פומבית. כיוון שלגאולה כבר היו בסמוך שטחים, שרכשה זמן קצר קודם לכן מעיריית רמלה, הייתה לה עדיפות על מתחרים אחרים, מתוקף חוק בר מצרא¹. אבל גם לגרמנים היו זכויות מועדפות, בתוקף העובדה ששימשו חוברים זה 16 שנה. היה ברור אפוא, שעיקר ההתמודדות תהיה בין גאולה לגרמנים. באוקטובר 1906 אמורה הייתה להתקיים המכירה הפומבית.

כדי למנוע עליית מחירים כתוצאה מן התחרות הגיעה גאולה, באמצעות ענתבי, להסכם עם בנו של שנלר ועם הקונסול הגרמני בירושלים. לפי הסכם זה כאילו מוותרת גאולה על השתתפותה במכירה הפומבית, והגרמנים יציעו לתורכים מחיר שלא יעלה על 28 פר' לדונם. הקרקע שתירכש תרשם בדרך זו : 4000 דונם על שם בנו של שנלר, וכ-2000 דונם על שם וארבורג בשביל גאולה. מאחר ששני האישים הנ"ל הם נתינים גרמנים ואת שניהם מייצג הקונסול הגרמני, סבורים היו שהמכירה תבצע בקלות ולא תעורר חשד. ואמנם כך היה. ההסכם יצא לפועל, ובסוף אוקטובר נתקבל קושאן על שם וארבורג על 2.051 דונם. וארבורג עצמו העביר אח"כ התחייבות שלפיה הקרקע אינה שלו אלא של גאולה. אמנם באותה תקופה היו ההוראות שאין לרשום קרקעות על שם נתינים זרים, אך בהשתדלות הקונסול הגרמני ואפ"ק נתממשה התוכנית.

בתום הרכישה קבעה גאולה את מחיר הקרקע למכירה ב-35 פר' לדונם. מאחר שבני רחובות כבר רכשו קרקעות מגאולה, הציע דיזנגוף את השטח לבני ראשון לציון, בתקווה שהם ירכשוהו בכספי העקירה. ואמנם נרשמו מס' מועמדים לקנייה. אולם בינתיים הודיע וארבורג לדיזנגוף, כי הוא מבקש שכל הקרקע תמכר לו בשביל "אגודת מטעים פלשתינא", שוארבורג עמד בראשה. אגודה זו, שהייתה אחד ממפעליה של ה"ועדה הארץ ישראלית", שאפה שכל יהודי בעולם ירכוש בארץ ישראל חלקת אדמה נטועה בגודל של דונם אחד, ופירותיה של אותה חלקה יישלחו לביתו כל שנה. השטח בארץ ישראל יעובד בידי איכרים או פועלים שיחכרו אותה, ובמותו של הרוכש תעבור הקרקע לרוכש האגודה, וזו תנצל את ההכנסות ממנה לצרכים לאומיים. דיזנגוף נענה מיד לבקשה והודיע לוארבורג, כי הפסיק כל מגע עם רוכשים פוטנציאליים, אף הודיע לכל מי שנרשם לרכישה שכל השטח נמכר לוארבורג. בתשובה הודיע וארבורג כי עדיין אינו בטוח לגמרי אם ירכוש את השטח, שכן הדבר תלוי במחיר ובטיב הקרקע. הוא גם הודיע כי פנה אל אהרונסון שיבדוק את השטח, וביקש מדיזנגוף לשמור לו אופציה לרכישה עד ראשית אפריל 1907. בסוף דצמבר הודיע וארבורג, כי מהיעדר אמצעים לא יוכל לרכוש את השטח.

1 בר מצרא הוא מונח הלכתי בדיני שכנים, המתייחס לאדם שהקרקע שלו סמוכה לגדר של קרקע חברו. על פי ההלכה אם אדם מוכר את אדמתו תינתן כזות הקדימה של הרכישה לשכן, המכונה 'בר מצרא'.

3.2 | סיכום רקע היסטורי

בתחילת ינואר 1907 שלח אהרונסון לווארבורג דין וחשבון מפורט, שבו סיכם את הערכותיו על ביר סאלים. הדין וחשבון מבטא התנגדות חריפה ביותר לרכישה:

"... בביר סאלים ישנו אוסף של נציגי חולות צחיחים מדבריים ורזים...מזה שנים רבות אני בדעה מנוגדת בענין הערכת אדמות עם אוסישקין והאדונים של אפ"ק וגאולה. דיברו בנוכחותי על העתיד המזהיר והנהדר השמור לחפציבה, כפר סבא, ביר סאלים וגבעות חול דומות אחרות והתפארו במיקום הגיאוגרפי והאסטרטגי. אינני רואה בעצמי אלא חול צחיח ודל שלא שווה שום תשומת לב. בשבילי הסיבה המרכזית והבסיסית להחליט על קניית אדמה לעיבוד נשאת אך ורק האיכות הטובה של האדמה...אני מתנגד לקניה זו. משרתים בכך לדעתי את הענין הערבי, מעלים למחירים גבוהים את האדמות הבינוניות הנמצאות בידיים ערביות והכסף שאנו מוציאים על כך מאפשר לערבים לשפר את האדמות הטובות שלהם שאותן אנו מזניחים. יוצא מכך שהאדמות הטובות נעשות יותר ויותר בלתי ניתנות להשגה... במצב הדברים הנוכחי יש לקחת בחשבון את ביר סאלים רק כאשר אפשר לרוכשה בפרוטות...אני ברצון מסכים שאפילו בחולות של ביר סאלים, על ידי מאמץ מתמיד אפשר למצוא תמורה. אבל האם נוכל לעשות זאת? האם יש לנו את הגורם האנושי של המתיישבים שיהיה מוכן לעשות זאת? האם לא מציעים לנו מספיק אדמות פוריות באופן טבעי ללא מאמץ לשפרן, היכן שההצלחה מובטחת ובאופן קל יחסית, גם אם צריך לשלם יותר מהחול הזה? האם זה לא בכל זאת עסק יותר טוב גם מבחינה כלכלית וגם מבחינה לאומית?...שני דברים חזקים דחפו לקניה של ביר סאלים: הקירבה לעיר רמלה- אך הרי לא חסרות אדמות טובות בסביבות יפו ורמלה ואינני מבין מדוע צריך לרכוש אדמות גרועות או אם אתה רוצה בינוניות. שנית, הנקודה הייתה לנצח ולהתגבר על הגרמנים- אני מוכרח להודות שאני חסר לגמרי את החוש הפוליטי הזה. אני גם לא יכול להבין מדוע אנו צריכים להתמודד עם הגרמנים בכל מחיר אם אנו יכולים לפעול כמה שאנחנו רוצים מבלי לקומם נגדינו את העוינות של אנשים כאלה...היה יותר רצוי לו נכנסנו למלחמה נגד הרכישה של הגרמנים בעמק יזרעאל...זה כמעט שלוש שנים שאני המלצתי על קניה זו לפני אפ"ק יחד עם אדמות נהדרות אחרות..."

דיזנגוף, שהתבקש על ידי וארבורג להגיב על דין וחשבון זה, טען שאהרונסון מנצל את המחקר שעשה בביר סאלים כדי לשלול את כל מהותה של גאולה, והצביע על הדברים הלא נכונים שבמכתב ועל סתירות פנימיות. באשר לביר סאלים עצמה טען דיזנגוף, שיש אנשים הטוענים שאין האדמה גרועה כל כך, כפי שאהרונסון טען, ולראיה הסתפק דיזנגוף בציטוט מן הירחון "אלטנוילנד" ששיבח את הרכישה.

לפרשת הוויכוח הזה נדרש כעבור כמה שנים האגרונום וילקנסקי, שתמך ברכישה. וכן כתב וילקנסקי באוקטובר 1909:

"... גם על "עירמת החול" שבבאר יעקב שהיו כבר לרבים למשל ושניה, אפשר בלי הוצאות מרובות ועבודה יתירה לרקום ריקמת חומס (לצורך טיוב הקרקע). לא תמיד עומד בשורה הראשונה סוג הקרקע אותו אפשר תמיד לטייב, גם להפוך את סגולותיו. יש והעיקר הוא מצב המקום שהוא אינו משתנה, אם קרוב הוא לשוק המקומי ומחובר לרשת דרכים, ובאר יעקב הקרובה ליפו נמצאת איפוא בתנאים טובים... בניגוד לאהרונסון, אשר בשבילו "...הסיבה המרכזית והבסיסית להחליט על קניית אדמה לעיבוד נשאת אך ורק האיכות הטובה של האדמה...", הביא דיוניה של גאולה בחשבון אם לרכוש או לא לרכוש שטח מסוים מגוון של שיקולים, תוך הדגשת תכונות המיקום ותכונות האתר של השטח המוצע. אהרונסון, כפי שראינו התעלם לחלוטין מתכונות המיקום..."

עם החלטתו של וארבורג שלא לרכוש את השטח ועם סיום פרשת הדין וחשבון של אהרונסון, החלה גאולה לחפש רוכשים אחרים לקניית השטח. בני המושבות הסמוכות, שהיה ניתן לראות בהם רוכשים פוטנציאליים, לא גילו עניין ברכישה. הפתרון למכירת ביר סאלים נמצא רק ביולי 1907. הוועד האודיסאי קיבל את הצעתם המשותפת של בא כוחו בארץ, ד"ר חיסין ושל דיזנגוף, ואשר לפיה ירכוש הוועד את השטח וימכרו לקבוצת יהודים מקווקז ופועלים מבני העלייה השנייה, לשם הקמת מושבת פועלים. תנאי לדבר, שהמתיישבים ישלמו לגאולה 25% מערך הקרקע במזומן, ואילו הוועד האודיסאי ישלם היתרה במשך 3 שנים בריבית של 6%. המתיישבים עצמם ישלמו את יתרת חובם לוועד האודיסאי במשך 10 שנים בריבית של 2%. מחיר המכירה נקבע 35 פר' לדונם. קבלת ההצעה על ידי הוועד האודיסאי, אף על פי שהדבר היה כרוך בהוצאות כבדות בשבילו, מקורה ברצונו של הוועד להוכיח כי התיישבות רחבה אפשרית רק אם יהיה קיים מוסד המסוגל להלוות למתיישבים לצורך רכישת קרקע, שההחזר שלה ינתן במשך תקופה ארוכה. כך רצה הוועד להוכיח את חשיבותו ונחיצותו של הבנק לאשראי אגרארי. מסיבה זו, וכדי לסייע לוועד האודיסאי להוציא לפועל את הניסיון הראשון בהקמת יישובים המבוססים על אשראי, הסכימה גאולה למכור את ביר סאלים בתשלומים במשך 3 שנים. גאולה ראתה אפוא במכירת ביר סאלים עובדה בעלת משמעות ציבורית וחברתית. "...פה לא חשובים רווחים סובייקטיביים, חשוב עצם הניסיון והדוגמה שלפיה יוכלו מוסדותינו לפעול להבא...ודווקא מפני שזהו הניסיון הראשון עלינו רובצת האחריות לסדר עניין זה כך שהמוסדות האחרים יוכלו לנהוג לפי הדוג' הזאת מבלי חשש..."

3.2 | סיכום רקע היסטורי

אפשר גם שרצונה של גאולה לזרז את מכירת השטח, לאחר שלא נמצאו לו קונים במשך 10 חודשים, לא מבני הארץ, לא מן העולים החדשים ולא מבני חוץ-לארץ, סייעה לנכונותה למכור את השטח בתשלומים לשלוש שנים. בספטמבר 1907 נחתמו על פי התנאים הנ"ל החוזים בין גאולה למתיישבים, בין גאולה לוועד האודיסאי ובין הוועד האודיסאי למתיישבים. 2000 דונם חילקה גאולה ל-40 חלקים בני 50 דונם כל אחד, ובמקום התיישבו 25 מתיישבים. 7 מן המתיישבים עלו מקווקז, ו 17 מרוסיה, מפועלי העלייה השנייה. פרט לפרצלציה, שנעשתה על ידי גאולה, שאר פעולות פיתוח השטח, התשתית והקמת המושבה נעשו ומומנו על ידי הוועד האודיסאי והמתיישבים. סך כל רווחיה של גאולה ברכישה זו היה אמור להגיע ל-19%, אם כי שלושת רבעי הפדיון נקבעו בתשלומים לשלוש שנים. בתאריך ה- 3.12.1907 נערכה חגיגת ייסוד המושבה, שקיבלה את השם באר יעקב.

השם 'באר יעקב'

היישוב נשא את השם הערבי 'ואדי לימון' עד להחלטה לשנות את השם לשם עברי. אסיפות רבות התקיימו לדיון על שם המושבה. הועלו שתי הצעות, קבוצה אחת דרשה בשם "באר שלום" לכבוד גילוי הבאר במושבה. והקבוצה השנייה הציעה את השם "באר יעקב" לכבוד גילוי הבאר ולכבוד הרב יעקב יצחקי, מנהיגה של קבוצת המתיישבים.

ייסוד באר יעקב

בכתבה בעיתון "הפועל הצעיר" שכתרתה "וישובנו החדש" מיום ה-29.7.1909 סופר על היישוב החדש באר יעקב: "יחד עם התייסדות 'עין גנים' נוסדה גם המושבה הקטנה 'באר יעקב' בעזרת 'גאולה' וח'צ. שטח אדמה של 2039 דונם נחלק ל-40 חלקים בשביל 26, כעת נמצא שם 25 משפחה אשכנזים וגורז'ים... כל חלק הוא 50 ד', מזה 41.5 ד' נטעיות, 8.5 ד' מגרש לבית ולירקות וזריעות שונות ע"י השקאה מלאכותית. במשך השנה האחרונה לא נראו כל שינויים לטובה בהתפתחות המושבה: מס' המתיישבים לא רק שלא גדל כי אם להיפך עוד קטן, בניינים חדשים לא נבנו, אותן תקוות שתלו בבאר יעקב לא נמלאו גם אחר שנגמרה הבאר... לבעלי נחלאות בבאר יעקב אין כמעט כל שום הכנסה מאדמתם ובמשך 4-5 שנים יצטרכו להשקיע עוד הרבה כסף... קשה לקוות כי בתנאיה הנוכחים תפתח באר יעקב למושבה, אף כי יש בה צדדים חיוביים: בין היתר נמצאת כחצי שעה מרמלה... היא נמצאת שלושת רבעי שעה מראשון לציון... גם הזווג של שני האלמנטים: האשכנזים והגורז'ים לא עלה יפה. לעיתים קרובות יש סכסוכים ביניהם ואיש אינו מבין את שפת רעהו, לגורז'ים יש ז'רגון שלהם, שהוא בלתי מובן לנו, את הז'רגון שלנו ועברית הם לא מבינים... עתידה של באר יעקב היא לא בידי המתנחלים כי אם בידי העסקנים שלנו והחברות המתעסקות ביישוב הארץ. בתנאיה הנוכחים היא יכלה למלאות על יד ראשון לציון את תפקיד של כפר סבא על יד פתח תקווה..."

תחילה לא היה למושבה מקור מים והמתיישבים הראשונים נאלצו לסחוב כדי מים מראשון לציון (מרחק הליכה של כשעה וחצי) ומנס ציונה. מאוחר יותר אורגנה עגלה להבאת המים. כיוון שאספקת המים לא סיפקה את צרכי התושבים, הוחלט לשאוב מים מבאר צלבנית ששכנה בקרבת מקום. בעומק של 45 מטרים נמצאו לבסוף מים ולכבוד זאת הוחלט לקרוא למושבה "באר יעקב". בשנת 1910 הוקם בית הספר היסודי הראשון במושבה.

מקמלה מימין לשמאל:
 שורה 1 - מרדכי מונטבי, מרתה יחיא, קרנול משה, יצחק לומבינו, גיור' עזרי, גבריאל אגביל, יואל אגביל, בת-שבע בת רחל אגביל, אסתר אגביל.
 שורה 2 - יוסף בן עזרי, יחזקאל בן יעקב, ובה נשים מונטבי בן מרתה, מנחם אגביל, אורה בת מנחם, נחמה דלצקי, מרדכי כהנסיקי, יוסף זיסמן, יצחק זיסמן, יחזקאל אגביל.
 שורה 3 - טובה כהנסיקי, מרתה אגביל, ערנה כהנסיקי, יונה-לילה זיסמן, ערנה זיסמן, יחזקאל אגביל.
 שורה 4 - ישראל יינגל, מטי חזונה, רחל רומטר-אגביל, שרה דלצקי, אנטה לוביטשוב.
 הקהילה יש לציון כי חלק מהמספרים אינם בתמונה מכיוון שלא נבנו או נבנו בקטנים.

איכרי באר יעקב תרס"ו - 1906 | מקור: הארכיון הציוני PHG\1060846

מראשוני המתיישבים, עולים מהקוקזים | מקור: הארכיון הציוני

בתקופת ייסוד המושבה נעקרו כרמי הגפנים באזור יהודה ושומרון בעקבות ירידת שער הגפנים בארץ. עם עליית שער השקדים החליטו חברי המושבה באר יעקב לשתול באדמתם שקדים וכך לפי עצתם של הקלאים ותיקים בארץ נשתלו 2000 דונם בבאר יעקב בשקדים. "וכל בר בי רב ידע על בוריו שענף של נטיעות זה הוא כולו רווח נקי ואין בו שום חשש של הפסד" עד שעצי השקדים הניבו פירות נאלצו לנדוד ממקום למקום בחיפוש אחר תעסוקה שתקיים אותם. את יבול השקדים שציפו לו קיבלו בשנת 1914 ולמזלם הרע פרצה מלחמת העולם הראשונה ולא היה שוק לקניית התוצרות החקלאיות כעבור 12 שנים מייסוד המושבה לאחר עבודה מייגעת, מפרכת, אינטנסיבית ואחרי שהשקיעו את כל מה שהיה להם ונכנסו לחובות עצומים, אמנם הספיקו להעמיד כרמים יפים ומסודרים, אבל לגמרי לא מאמתים את התקוות ששמו להם בתחילת נטיעתם. ובשנת 1920 עומדת המושבה לפני משבר מאחר שכרמי השקדים לא עלו כפי שציפו. כל המושבות של הנטיעות סבלו אבל המצב לחץ ביתר תוקף על המושבות הקטנות ובתוכן באר יעקב.

תקופת גידולי הטבק בבאר יעקב | מקור: מוזיאון ראשונים באר יעקב

תקופת גידולי הטבק בבאר יעקב | מקור: מוזיאון ראשונים באר יעקב

אורי פדן אדריכלים
UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
קפלו 17, תל אביב. סניף 6473. 035229757
padan@013.net

עמוד
19

פרק
3.0 | רקע היסטורי ותרבותי

סקר שימור באר יעקב
ספטמבר 2016

3.2 | סיכום רקע היסטורי

11.5 שנים לאחר הקמת היישוב בתאריך ה-13.6.1919 מפרסם עיתון "השומר הצעיר" כתבה שכתרתה "באר יעקב" הפרטת על מצב היישוב אחד עשר שנים וחצי לאחר היוסדו:
 "...המושב הזה נוסד לפני אחת עשרה שנה וחצי, שטחו מגיע לאלפיים דונם והוא נועד ל-40 איכרים זעירים... כעת יושבים שם 15 משפחות איכרי. מצב האיכרים רע מאוד, רוב הכרמים מעובדים באופן גרוע. בייחוד רעים הם הכרמים אצל אלו ש להם יותר מחלק אחד. מגרשיהם אמנם מעובדים, אבל גם הם אינם מכניסים כהונן מפני חוסר במים וחוסר שטח בעבודה... רוב היושבים שם שקועים בחובות מרובים. המצב הציבורי במושב רוע תמיד מריבות וקטטות. בעיקר סובלת המושבה מחוסר מים. והאיכרים שקועים בדאגות מרובות, כוחותיהם מדלדלים... מוסדות ציבור כמעט שחסרים לגמרי, כגון שירות מרפא, ספרייה וכד'. המוסד היחידי הקיים הוא בית ספר הנמצא בבניין בית העם, החרב למחצה. בית עם זה נבנה לא כספיי האיכרים כי אם מכספיי הציבור שם המנוח הד"ר לוי כהן. והתיקונים הקטנים שנעשו בו על מנת להכשירו לבית עם, בית כנסת ובית ספר נעשה אמנם על חשבון המושבה אבל לא מכספיי איכרים כי אם הלוואות שטרם שולמו. בית הספר הוא קטן ודל כי מפני מיעוט היושבים והחומר האנושי הוא מעט (10-12 ילדים) אפילו בשביל להחזיק מורה אחד..."

המושבה בתחילת דרכה 1920-1940 | מקור: אצ"מ PHG\1060845

מבט צפונה על רחוב דיזנגוף (איילה) | מקור: מוזיאון ראשונים באר יעקב

המייסדים ניסו כוחם בגידול טבק ופרות אך לא הצליחו להניב רווחים, מה שהוביל איכרים רבים למכור חלקים מאדמתם ובכסף שקיבלו נטעו פרדסים. בשלהי שנות ה-20 של המאה ה-20 הוסיפה הקק"ל לבאר יעקב 240 ד' שטח אדמה אותה ייעדה לפרדסים בשל טיב האדמה של באר יעקב, המתאים לגידול פרדסים. השטח חולק ל-10 דונם לכל בעל משפחה, סהכ 20 משפחות ו-25 ד' לפועלים הקבועים במקום. אך המחסור במים והמצוקה לא איפשרו ניהול חי יום יום תקין אז על אחת כמה וכמה לפרדסים. בשנת 1927 חפרו והעמיקו את הבאר כמו גם הגדילו את המשאבה והמכונה. אולם לא הספיקו ושוב הורגש המחסור במים, מה שהוביל את בני באר יעקב לחפור באר אחת נוספת להשקיית הפרדסים הזעירים.

"...התחלנו כאמור בשקדים. הימים שלפני מלחמת העולם הראשונה היו ימים כשרים לגידול מסוג זה. יבול השקדים היה נשלח לאירופה והפרנסה הייתה מצוייה. עוד לא חשנו דיינו את טעם ההצלחה והנה פקד אותנו זעזוע המלחמה, נסגרו גבולות, בוטלו משלוחים ובקיצור בא קץ לימי השמחה. אחרי כן באה גם מכת הארבה. נדמה היה שיחולו עלינו ימים טובים והנה צרה צרורה נוספת ששמה קץ לתקוותינו. ניסינו גידולי ירקות, לא היו די מים למטרה זו. לקח לנו זמן רב עד שיכולנו להפיק מהבאר שבאזורנו את מלוא תפוקתה. ניסינו לגדל בקר, הדבר עלה תחילה יפה, חלב היה בשפע וגניס החל בשיווקו ללקוחות..."

מתוך "פרקים" - פרקי יומן לדברו של זאב גניס, הוצאת יד החמישה, כפר חב"ד |

מימין תקופת גידולי הטבק משמאל גידולי השקדים בבאר יעקב | מקור: מוזיאון ראשונים באר יעקב

אורי פדן אדריכלים
UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
 קפלו 17 תל אביב. מיקוד 6473. 035229757
 padan@013.net

עמוד
 20

פרק
 3.0 | רקע היסטורי ותרבותי

סקר שימור באר יעקב
 ספטמבר 2016

המחלבה

לשבחם של בני באר-יעקב יש לומר שהם מחזיקים בענף המחלבה בעקשנות הראויה לכבוד ולתהילה. המחלבה הולכת ומתפתחת כראוי. יש ענין בחלב וגם בזבל אורגני. ואף כי ישנו זבל חימי אין לזלזל גם בזבל האורגני מהרפת העצמית, וזעשיר בחמרים אורגניים זנקי מכל פסולת ומזרעי העשבים הרעים והממאירים.

אם יתמידו בני באר-יעקב בהגדלת מחלבתם יש להם לצפות הרבה גם נפרדסיהם. ובפרט לעת כזאת, בשעה שנטיעת הפרדסים דורשת ממון רב -- ומחלבה היא הענף היחיד המכוסס היטב בתור מקור מיהה.

ג' טבת, תרפ"ח.

כרמי

עיתון דאר היום | 29.12.1927 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

בעזרת הלוואות מפיק"א ומהנהלה הציונית נחפרה הבאר השנייה ונשלמה רשת צנורות רחבה להשקיית הפרדסים הבאר החדשה נותנת 45 מטר מעוקב שעה, בעוד הבאר הישנה 20. עם התקנת מסננת חדשה לבאר הישנה קיוו כי הבאר הישנה תספק 40 מטר מעוקב לשעה. מכון ההשקיה החדש שהותקן פעל באמצעות חשמל.

בשנת 1931 כבר הייתה באר יעקב שתולה ברצועת עצים ירוקים ופרי זהב שפרצו לתוך מרחב השקד הלבן ומתפשטים לכל עבר. למעלה מ-550 דונם פרדס היו כבר נטועים ו-150 דונם הוכשרו לנטיעה בעונה שלאחר מכן. כל אלו נשתלו בשטחי כרמי השקדים שנעקרו. נכון לשנת 1931 יש בבאר יעקב עוד 1000 דונם כרמים נטועים של שקדים. אחדים מאיכרי באר יעקב התמחו בענף ההדרים ומגדלים שתילים בכמויות גדולות. מאז החלה ההתמחות בענף הנטיעה. ההשקעה הרבה בהחלפת השקדים בהדרים החלישה את הפעילות ברפת של המושבה.

במ"ש

קטיף ההדרים בעצם תקפו. שולחים הפוזים, אשכוליות ולמונים; השנה נכרי 12 פרדסנים כחברים לאגודת "פרדס" ויש הרבה שמתכוונים להכנס לאגודתה בשנה הבאה. ואף-על-פירכך, רוב הפרי במושבה נמכר לסוחרים ערבים בתור "דמן" על העצים, (לאמור: לפי הערכת היבול בפרדס).

הגשמים המרובים שירדו כאן בזמן האחרון הרוו את האדמה כהוגן, אבל בני גוד למקומות אחרים בארץ. לא שטפו כאן ולא גרמו לעושים נזקים.

עיתון דאר היום | 22.01.1935 | מקור: עיתונות יהודית | מבנה הבאר העתיקה | מקור: "מושבה עם חזון" - 90 שנה לבאר יעקב. היסטורית

UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
 קפלו 17 תל אביב, מיקוד 6473. 085229757
 padan@013.net

עמוד
21

פרק
3.0 | רקע היסטורי ותרבותי

סקר שימור באר יעקב
 ספטמבר 2016

4 שנים לאחר מכן בשנת 1935 לאחר שהוחלפו כל הכרמים במטעי הדסים, יורד ערכו של הפרי וכך נתמלא ליבם של איכרי המושבה באר יעקב לגבי עתיד הפרדסנות. ביום ה-4.6.1935 התקיימה במושבה חנוכת בית העם שהוקם במגרש הציבורי במושבה. לשמחה זו היו שותפים כל נעריה וזקניה של המושבה.

חנוכת בית-העם

באור ליום א' סיון התקיימה חגיגת חנוכת בית העם שהוקם על המגרש הצ'ירני כל המושבה על נעריה וזקניה. השתתפו בשמחה זו מלבד רבים מהמור שבות השכונות: ראשון לציון ונס ציונה. יז"ר החגיגה היה מר קדישביץ שהביע את שמחת המושבה על הקמת המוסד הזה. הרב יעקב ליפשיץ מנס ציונה נשא נאום מקיף על ערך הקרקע וערך הספר בחיי העם, וששני הערכים הללו באים לידי ביטוי בחג השבועות הממשמש לבוא. ואיר חל שהבית הזה ישפר את שני הערכים הללו. אחריו ברך ה' לייבוויץ משרידי הביילויים בגדרה והעלה זכרונות מלפני המשים ושתים שנה עת שלט השממון בסביבה זו. ורק הדות לאמינה הגדולה

באנו עד הלום. אחריו ברכו, בזה אחר זה באי כח המוסדות המקומיים: ה' והבי בשם ועד בית הספר, ה' יצחקי ורופא המושבה ד"ר לייבוויץ בשם ועד קופת חולים עממית. ה' איינשטיין בשם קופת מלוח וחסכון, מנהל בית הספר ה' אברהם מי, מר זוסמן, וגב' גניס ברכו בשם ועד דת התרבות שהקימה את המפעל הזה. ה' קריינדל בשם המכבי, הגב' מינר בשם הקבוץ "הנוער הציוני" השוכן במושבה. כתים פרשת הנאומים הסבו הניכחים לשולחנות ערוכים בכל טוב, כשהתזמורת "מכבי" מראשון משמיעה את מנגינותיה. אחר כך התקיימו דקלומים של תלמידי בית הספר והצגת המערכה השלישית של "ציון".

ב. ש.

כתבה מעיתון דאר היום | 4.6.1935 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

בחודש אוגוסט מציין עיתון דואר היום בכתבה על המושבה "באר יעקב" מיום ה-20.8.1935:

"יש לציון בקורת רוח, שיסוד בית העם כאן הכניס רוח של חיים במושבה. לעתים קרובות נערכות שיחות והרצאות על נושאים שונים. במוצאי שבת הבא יערך כאן קונצרט של הזוג המוסיקאי הג' וה' חיות, שבאו למושבה לבלות בה את פגרתם..."

באר-יעקב, "בית-העם": פרח חסלע

לוד, "החמשה"; המפנה הנדול, זויח, יפו, "יפאור"; סיביר ארץ הפלאים מתח-תקוה, "היכל"; בנסיעה ארוכה "הדר": ההתקפה השלישית רמת השרון, "בית הפועלים": ראננה, "בית הפועלים": גל נסה

6.9.1949 | הצגה בבית העם. מקור: עיתונות יהודית היסטורית

9.7.1949 | הדמנה להרצאה בבית העם. מקור: חיפוש חופשי

UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
 035229757 . 6473 . מיקוד קפלו 17 תל אביב.
 padan@013.net

עמוד
22

פרק
3.0 | רקע היסטורי ותרבותי

סקר שימור באר יעקב
ספטמבר 2016

3.2 | סיכום רקע היסטורי

עם התפתחותה של המושבה עלה הצורך בחיבורה לערים הסמוכות. הצורך בקו ישיר לנמל לשם הוצאת פירות הפרדסים, החלב היוצא מבאר יעקב לתל אביב כמו גם ניווד אספקה לתוך המושבה ומעל לכל הכביש שיסלל יעניק בטחון למושבה שמוקפת בכפרים ערביים וחשופה להתנכלויות יום יומיות.

ידו על שומרי באר יעקב

בליל שבת, כחצות נגדו כשלושים יריות על השומרים הרצל קריינדל ויהו-שע סאגים מבאר יעקב. השומרים השי-בו כיריות מרובי הציד שלהם והניסו את היורים בטרם באה המשטרה.

כתבה מעיתון דבר | 3.4.1937 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

החל מאמצע שנות ה-30 של המאה ה-20 העיסוק במושבה נסוב סביב זעקתם ומלחמתם של תושבי באר יעקב לסלילת כביש שיחבר אותם למושבות הסביבה. ההחלטה על סלילת הכביש לא עלתה בקנה אחד עם הביצוע בפועל שהתעכב שנים ואחר שנתקבלה ההחלטה על סלילת הכביש.

בכתבה מעיתון "דאר היום" מיום ה-20.8.1935 שכותרתה "באר יעקב" מפרטת על הצורך של תושבי באר יעקב בסלילת כביש והשגת תקציב מהממשלה לסלילת הכביש:

"...באר יעקב שוכנת במרחק 3-4 ק"מ מהכביש המקשר את מושבות הדרום, ובכל זאת סובלת היא כל שנות קיומה מהחולות העמוקים המפרידים בינה ובין הכביש ובקושי רב מפלס לו האוטו את דרכו. עד הגיעו לכביש הראשי. זה אחד העיכובים העיקריים המונעים את התפתחותה של המושבה, ומראשית הגאות הכלכלית בארץ לא נוסף פה עדיין גם בית אחד. והנה אחרי השתדלויות רבות ובעיקר בעזרתה החשובה של התאחדות האיכרים הצליחו להשיג את השתתפות הממשלה בחצי מסכום ההוצאות הדרושות לסלילת הכביש, שיחבר את המושבה מצד אחד לתחנת הרכבת המקומית ומהצד השני לכביש העובר ע"י ראשון לציון. לשם הוצאת העבודה הזאת לפועל, דרוש סכום של ששת אלפים לא". כלומר על המושבה להשיג סכום של שלשה אלפים לא", בערך. במושבה אחרת היו הדברים מסתדרים אולי בנקל, כי את הסכום הזה אפשר לאסוף במשך כמה שנים באיזה אופן שהוא. אולם כאן, אצלנו, חסרים האנשים הדרושים לארגון לדבר. ומשום כך מתעכבת כל הפעולה..."

תנו כביש לבאר-יעקב | הבו כביש לבאר יעקב!

כתבה מעיתון דבר | 20.6.1939 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

כתבה מעיתון הפצה | 3.7.1939 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

תחבר המושבה באר-יעקב בכביש אל המושבות הסמוכות ואל תל-אביב

כתבה מעיתון דבר | 2.7.1939 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

מתי יסלל הכביש לבאר יעקב?

כתבה מעיתון דבר | 12.7.1939 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

הוחלט בחיוב על סלילת הכביש לבאר יעקב

כתבה מעיתון הפצה | 14.7.1939 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
פסקל 17 תל אביב. מיקוד 6473. 035229757
padan@013.net

עמוד
23

פרק
3.0 | רקע היסטורי ותרבותי

סקר שימור באר יעקב
ספטמבר 2016

פרשת הסבל והתלאות של באר יעקב המשוועת לכביש

יחסן הפושע של הקרנות לאחת המושבות הוותיקות בארץ
לקראת שביחת שבת של בני באר-יעקב במוסדות הישוביים

כתבה מעיתון דבר | 3.4.1937 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

בעיצומה של מלחמת תש"ח שונה מעמדה המוניציפלי של באר יעקב, וניהולה עבר מידי ועד המושבה לידי מועצה מקומית. לראש המועצה המקומית הראשון נבחר אברהם ליכטנשטיין (אשר חזר וכיהן בתפקיד זה עוד שלוש פעמים בתקופות שונות).

במלחמת תש"ח, סבלה המושבה מהתקפות של ערבים בשל קרבתה לרמלה שבראש הכוח הערבי של רמלה עמד חסן סלאמה. בניין המפקדה שלו הוקם באמצע שנות ה-30 על ידי ארגון עובדי הבניה (לימים סולל בונה) אנשי הארגון שהיו בקיאים מאוד בבניית מבנים משוריינים וכבדים ברחבי ישראל, העלו על נייר השרטוט את תרשים המבנה העתידי והגישו לבריטים אשר הזמינו את הקמתו. הכוונה הייתה למסור את המבנה למופתי חאג' אמין אל חוסייני במקום מחנה שנלר שנתפס על ידי הבריטים. בעקבות המרד הערבי בין השנים 1936-1939 חזרו בהם הבריטים מכוונתם הראשונה וייעדו את המקום לבית ספר לקצינים. בתחילת מרץ 1948 פינו הבריטים את הבניין ולתוכו נכנס חסן סלאמה עם לוחמיו וקבע בו את מפקדתו.

תצלום מפי" | 1969

אורי פדן אדריכלים
UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
סקפול 17, תל אביב. מיקוד 6473 035229757
padan@013.net

עמוד
24

פרק
3.0 | רקע היסטורי ותרבותי

סקר שימור באר יעקב
ספטמבר 2016

בתאריך 14 במרס 1948, באחת התקופות הקודרות ביותר שידע הישוב העברי בעת מלחמת העצמאות, הגיעה למפקדת חטיבת גבעתי ידיעה משירות הידיעות של "ההגנה":

"עבד אל ג'אבר אל שומארי וחסן סלאמה, מפקד הכנופיות הערביות במחוז לוד, תפסו את בנין בית הספר הבריטי לקצינים שלידי באר יעקב וקבעו בו את מרכז המחוז, בבניין נמצאים למעלה מ-100 איש, החיים חיי מחנה לפי סדר יום קבוע... הרי אובייקט לפעולה! אם הנך מעוניין בכך וזקוק לפרטים נוספים על המטרה- נשתדל לספק כמיטב יכולתנו..."

מפקד חטיבת גבעתי קיבל את העצה באשר למפקדתו של חסן סלאמה. הוא נתן הוראה לסייר בקרבת האתר ולהכין עליו תיק מודיעיני מפורט, על פיו יהיה אפשר לתכנן פעולת תקיפה. כשנשלמו ההכנות הדרושות החליט מפקד "גבעתי" להצמיד את ההתקפה על מטהו של חסן סלאמה לתחילת מבצע "נחשון", שנועד לפרוץ את הדרך הנצורה לירושלים. ההתקפה על בניין המטה נערכה בלילה שבין ה-4 וה-5 באפריל 1948. היא הייתה הפעולה הראשונה בגזרה המערבית של מבצע "נחשון" ומיד לאחר מכן פתחו כוחות "גבעתי" בפעולות תקיפה וכיבוש לכיוון שער הגיא. במושגי אותם ימים נחשבה תקיפת הבניין המבוצר, השרוי בשטח ערבי מובהק, לפעולה נועזת והיא עוררה התרגשות וגאווה בקרב היישוב העברי. הכוח התוקף יצא לעבר היעד מבאר יעקב.

פוצצה מפקדת חסן סלאמה

שלושים ערבים הרוגים ועשרות פצועים

חזת הערביים בסביבה והיה מקום מושבו של חסן סלאמה - מפקד כוחות הערבים במחוז. על הבית שסרו למעלה במאה וקצינים עיראקים מזוינים ברובים ומכונות ירייה. בבית היו עשרות חדרים. בקומת הקרקע נמצא המטבח והחדר האוכל של הקצינים. הקומה הראשונה שיטשה ירייה לקצינים ומקום מושב מפקדתו של חסן סלאמה. בקומה השנייה היו מחסני נשק ותחמושת ובקומה השלישית מקום מגורים לתחילים העיראקים.

מפקדתו של חסן סלאמה פוצצה אור ליום ב' על ידי כוחות-ההגנה. מפקדה זו שכנה בבית שהיה משמש בית ספר לקצינים בריטיים בפשיבת רמלה. יחידות-הבית שימש מקום מפקדה מחוי לכוחות-ההגנה. שהכריעו בקרב עז את כוחות-ההגנה. מפקדה זו שכנה בבית שהיה משמש בית ספר לקצינים בריטיים בפשיבת רמלה. יחידות-הבית שימש מקום מפקדה מחוי לכוחות-ההגנה.

בין הקצינים שהתגוררו בבית המפקדה נמצאו כמה קצינים יוגוסלבים ורומנים. מלבד השוטרים העיראקים כלל חיל המשאב יחידת של 100 חיילים עיראקים. עשרות מכוניות משוריינות נשק ותחמושת אהרת. מפקדת חסן סלאמה בוצעו כמה התקפות על התחבורה העברית ובאהלגיה יצאו ששם כוחות ערביים להתקיף את שידת המכוניות ליד תולדה ב"31 במארס. לבית זה הובאו המכוניות היחידות שניקו בקרב ליד תולדה.

יחידות שחררו למקום הניחו הפריץ נפץ בפניות שונות של הבית, פוצצוה ונסוגו בשלום לבסיסם. סבורים שבין הנפגעים נמצאים גם כמה מפקדים עיראקים ובהם, אבד ברמלה ברמלת רבה המבוכה. בשעות הצהריים נסגרו בעיר כל החנויות ובתי-הקפה הורכזו על יום אבל. ממקורות ערביים מסורים, שבהתפוצצות נהרגו במסולת 20 איש 8 עורם נעו דרים. לדברי הערבים נשבו השמונה על-ידי יהודים, אך הדברי אינו נכון ונראה שהם קבורים תחת המפולת. מפקד המטה של הבית היה חסן סלאמה, אולם הוא נעדר אותו לילה מן המקום.

צילום | בניין המפקדה מצד צפון לדרום - צילום: אפי אליאן
כתבה | עיתון דבר | 06.04.1948 | מקור: עיתונות יהודית היסטורית

אורי פדן אדריכלים UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
סקר שימור באר יעקב
035229757 | 6473 מיקוד
padan@013.net

עמוד 25

רקע היסטורי ותרבותי | 3.0

סקר שימור באר יעקב
ספטמבר 2016

3.2 | סיכום רקע היסטורי

עוד במהלך מלחמת תש"ח הוקמה "ישיבת באר יעקב". הישיבה הייתה הראשונה שסללה את הפתח לכניסה של ישיבות נוספות. ראשיתה של ישיבת באר יעקב הייתה בידי שני אברכים שנשלחו למקום מטעם "חזון איש". הם חיפשו מקום ראוי לכך והגיעו לביתו של יהודה סלונים בבאר יעקב. יהודה לב סלונים הגיע לבאר יעקב בסוף שנת 1913 ורכש שטל של 100 דונם, מחציתו היה נטוע תפוחים, שזיפים ושקדים ואת הבית הישן של המשפחה הסכים סלונים להעמיד לרשות לומדי התורה והשקיע את מיטב כספו בבניית הבית שימשש גם לבית כנסת. ליד בית המדרש עצמו הוקם בית אריזה סמוך.

הר"ר י. ל. סלונים ז"ל

מתיקי המושבה ובוניה, ביזמתו נוסדה הישיבה בבאר יעקב, והיא מאכסנה ופטרונה, יותר מיובל שנים פעל ללא לואות עבור מוסדות תורה וחסד. לפני פטירתו צוה רכשו עבור הישיבה משאת נפשו, להקמת בית תורה יחסלה על שמו ושם אשתו חי רחל ז"ל. ראוי לציין, כי בני ביתו ובראשם הבן הבכור ר' דוד סלונים הביעו נכונותם לקיים צחאת אביהם היקר ז"ל כרצונו ורחו.

הבאר

יוצא לאור על ידי
בית אולפנא ישיבת באר יעקב

למעלה: מתול עיתון הבאר מטעם ישיבת באר יעקב
למטה: הישיבה במשכנה החדש שנחנך בשנת 1964

השנים למדו בה אלפי תלמידים שרכשו תורה עם דרך ארץ. המוסד הלך והתרחב וזכה לתרומות אחריה נבנו ישיבות נוספות ביניהן: "שארית יוסף", "נווה ארץ" ועוד.

שמה של ישיבת באר יעקב הלך לפניה. במשך עם דרך ארץ. המוסד הלך והתרחב וזכה לתרומות אחריה נבנו ישיבות נוספות ביניהן:

ישיבת נווה ארץ, חטיבת בנינים בה לומדים בתנאי פנימיה מאות תלמידים מכל הארץ | "באר של תקווה" 1997

ישיבת שארית יוסף בבאר יעקב נוסדה ב1965 | מקור: חיפוש חופשי

אורי פדן אדריכלים
UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
קפלו 17 תל אביב. מיקוד 6473 . 035229757
padan@013.net

עמוד
26

פרק
3.0 | רקע היסטורי ותרבותי

סקר שימור באר יעקב
ספטמבר 2016

3.2 | סיכום רקע היסטורי

בדצמבר 1948 הוקמה בזכרון יעקב חוות הנוער ע"ש יוענה ז'בוטינסקי, שאוכלסה בנערים עולים מהולנד. לאחר מס' חודשים נסגרה החווה ובני הנוער הועברו לחוות נוער באותו השם שהוקמה בבאר יעקב. החווה הוקמה על גבעת "קיבוץ עקיבא" ראשונים הגיעו למקום חברי קבוצת "ירדניה" בשנת 1925, הם נשארו במקום זמן קצר בלבד, היות שלא מצאו דרך להתפרנס הצריף הריק שלהם התאכלס בקבוצה חדשה.

עיתון דבר 18.8.1926 | עיתונות יהודית היסטורית

Historical Jewish Press (JPress) of the NLI & TAU
דבר, 18.06.1926, page 3

"שבע שנים לא דרכה רגל פועל עברי בבאר יעקב. באה קבוצת עולי פודוליה "ירדניה" ופרצה את הדרך. היה זה לפני 4-3 חודשים. הימים ימי הסתערות הפועל העברי למושבות, וגם באר יעקב עלתה על הפרק. אז הציע המרכז החקלאי לקבוצת "ירדניה" ללכת לבאר יעקב, וישר מבית העולים באו הנה. הקבוצה מונה 10 חברים, מהם 2 פועלות, כולם חברי החלוץ ברוסיה וברומניה. עברו כמה גלגולים שונים, והתנאים הקשים שבבאר יעקב לא הפחידו אותם. ואמנם הצליחו. האכרים שבבאר יעקב אינם זקוקים אמנם בהרבה לעבודה שכורה, אולם זו שישנה היא כמעט כולה עברית. גם חדרו גם לאכרים שמעולם לא העסיקו פועל עברי. גם השמירה עומדת להימסר להם. אולם בלי משק עזר לא תוכל הקבוצה להחזיק מעמד. ההצעה היא: שעוד מעט יתפנה שטח של 14 דונם שהתימנים העוברים להתיישב בנס ציונה יושבים עליו. הקבוצה מבקשת למסור לרשותה את השטח..."

באר-יעקב

שבע שנים לא דרכה רגל פועל עברי בבאר-יעקב. באה קבוצת עולי פודוליה "ירדניה" ופרצה את הדרך. היה זה לפני 4-3 חודשים. הימים ימי הסתערות הפועל העברי למושבות, וגם באר-יעקב עלתה על הפרק. אז הציע המרכז החקלאי לקבוצת "ירדניה" ללכת לבאר-יעקב, וישר מבית העולים באו הנה. הקבוצה מונה 10 חברים, מהם 2 פועלות, כולם חברי החלוץ ברוסיה וברומניה. עברו כמה גלגולים שונים, והתנאים הקשים שבבאר-יעקב לא הפחידו אותם. ואמנם הצליחו. האכרים שבבאר יעקב אינם זקוקים אמנם בהרבה לעבודה שכורה, אולם זו שישנה היא כמעט כולה עברית. גם חדרו גם לאכרים שמעולם לא העסיקו פועל עברי. גם השמירה עומדת להימסר להם. אולם בלי משק עזר לא תוכל הקבוצה להחזיק מעמד. ההצעה היא: שעוד מעט יתפנה שטח של 14 דונם שהתימנים העוברים להתיישב בנס ציונה יושבים עליו. הקבוצה מבקשת למסור לרשותה את השטח..."

לאחר שקבוצת ירדניה עזבה הגיעה גרעין התיישבותי דתי של "הפועל המזרחי" הם ישבו במקום כשנה ועדו במושבות הסמוכות, אבל גם הם עזבו את המושבה בגלל בעיות קשות של חוסר עבודה. בשנת 1934 הגיע למקום גרעין בשם "קיבוץ עקיבא" שהחליט להיות קיבוץ אמיתי, חברי הקיבוץ חלקו עם איכרי באר יעקב את נטל העבודה והשמירה הם עזבו בשנת 1938 למעט 4 חברים שנותרו לגור במושבה. בסוף שנות הארבעים ועם סיומה של המלחמה התיישבו בחווה הלימודית על שם יוהנה ז'בוטינסקי חברי גרעין בית"ר בראשם עמד אברהם ליכטנשטיין ששימש ראש המועצה של באר יעקב משנות החמישים עד השבעים. הכפר היווה מקום מפגש לנוער עולה מעל קצות העולם ונוער ישראלי מרחבי הארץ. בעקבות מצבו הכלכלי והמנהלי הקשה של הכפר בשנים הראשונות, וירידת מספר החניכים לכ-70, הפקיד שמיר ב-1950 את האחריות לניהולו בידי שלמה אריאב, שהשתחרר מצה"ל, מרים תעסה גלזר כיהנה בו כמנהלת בית הספר בתקופה זו. ב-1954 השתפר מצב הכפר בעקבות חלוקת קרקע שנוספו אליו ובאר מים שנקדחה בו, שתרמו לפיתוח המשק החקלאי, וכן תרומות שהתקבלו שבעזרתן נבנו מבנים חדשים לבית הספר ולמגורים. מספר החניכים גדל, והחווה הפכה לכפר. במהלך השנים שחלפו מאז התפתח כפר הנוער, הן מבחינת מספר הלומדים והן מבחינת המסגרות הלימודיות שהעמיד לרשות התלמידים, תחילה התקיימו הלימודים רק בביתות ה'ו', הם התרחבו בהדרגה לכיתות חטיבת ביניים, ובשנות ה-60 עלה מספר החניכים לכ-240 ונפתח בית ספר תיכון ארבע-שנתי. ב-1965 הוא הוכר על ידי משרד החינוך כבית ספר מקצועי. ב-1966 חל פיתוח משמעותי בכפר בעקבות שיתוף פעולה שנוצר עם חיל האוויר והקמת בית ספר למקצועות התעופה בכפר, שהתמקד בלימודי מכונאות שונים ואגרומכניקה. הכפר הוכר כבית ספר מקצועי למקצועות טכניים ולחקלאות ב-1968. בהמשך נפתחו בו גם לימודים בסיעוד ובמגוון תחומי ספורט ואמנויות, מ-1996 פועל הכפר במתכונת של בית ספר מקיף שש-שנתי ומ-2013 מוקמת בו גם מכללה. המרחב שבו ממוקם כפר הנוער הפך עם השנים לאזור מבוקש לבנייה והשטחים החקלאיים שלו נלקחו ממנו. בהתאם להחלטה 727 של מינהל מקרקעי ישראל, ביקש בית הספר להחזיר למנהל 150 דונם שיועדו לבנייה בבאר יעקב ולקבל עליהם פיצוי של 13.5% משווי הקרקע לאחר שינוי הייעוד. אולם בעקבות בג"ץ הקרקעות הדבר לא יצא אל הפועל.

במשך ובכפר ניתן דגש לנושא החינוך הסביבתי; בכפר פועלים מערכת למיחזור מים בשיטת "אגנים ירוקים", ומרכז שימור ורבייה לצמחיית אזור באר יעקב שבו ממוקם הכפר.

3.2 | סיכום רקע היסטורי

כפר הנוער יוענה ד'בוטינסקי | 1967 | מקור: ארכיון הארוורד.

כפר הנוער יוענה ד'בוטינסקי | 1976 | מקור: ארכיון הארוורד.

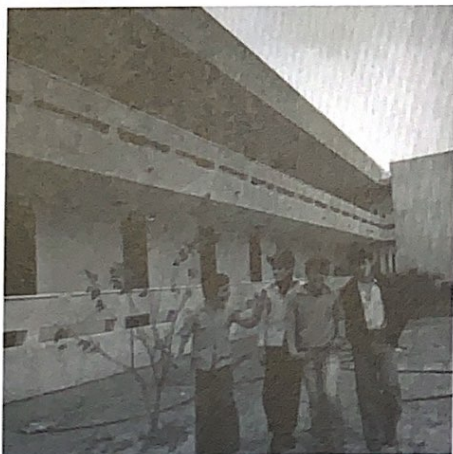
כפר הנוער יוענה ד'בוטינסקי | 1967 | מקור: ארכיון הארוורד.

כפר הנוער יוענה ד'בוטינסקי | 1968 | מקור: ארכיון הארוורד.

בנס בכפר יוענה ד'בוטינסקי | 4.5.1967 | מקור: ארכיון הארוורד.

מימין: בית הספר לתעופה בכפר יוענה ד'בוטינסקי | 1967 | מקור: ארכיון הארוורד
משמאל: כפר הנוער | 1970 | מקור: הארכיון הצינני

אורי פדן אדריכלים
UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
סקלן 17, תל אביב, מיקוד 6473, 035229757
padan@013.net

עמוד
28

פרק
3.0 | רקע היסטורי ותרבותי |

סקר שימור באר יעקב
ספטמבר 2016

3.2 | סיכום רקע היסטורי

לאחר סיום המלחמה והכרזת העצמאות הייתה באר יעקב לבית הראשון בארץ ישראל לעולים חדשים רבים בעיקר מצפון אפריקה, רבים מהם מלוב ומתוניס.

"ב-1948 תמו ימיה של באר יעקב המושבה, כאשר הוקמה סמוך לה מעברת אוהלים גדולה... ותושביה הועברו אז לדירות בנות חדר אחד. ההיסטוריוגרפיה אינה מתרשמת מהמציאות ומניחה לעברה המוקדם המצודד של באר יעקב-גרמנים, אנגלים, מושבה ציונית- להאפיל על המשך ההיסטוריה שלה כיישוב עולים שנאבק על הישרדותו החל בשנות ה-50..."

תמר ברגר, אוטוטופיה: על מרחב הביניים הפרוורי בישראל, הקיבוץ המאוחד, 2015, עמ' 161.

מעברת העולים הגדולה חוטר הוקמה בשנת 1949 כשהחל גל עלייה גדול לארץ והיה צריך לשכן במהירות את העולים. המעברה הוקמה במחנה מדרום לגרעין ההיסטורי של היישוב על בסיס שהבריטים פינו בשנת 1948. בהתחלה נפתח מחנה א' לעקורי מחנות אירופה ולעולים שגורשו לקפריסין, אחר כך נפתחו מחנות נוספים לעולים שהגיעו מיוגוסלביה, עירק, מרוקו, טריפולי, ומאמצות נוספות. בשנת 1951 הגיעה תפוסת המחנה לשיא של 35,000 איש, החיים במחנה היו קשים מאוד ללא תנאים סניטריים נאותים. העולים שוכנו במבנים של המחנה שהיו ברובם צריפים, אליהם התווספו אוהלים, בדונים, וצריפים עשויים מפח. במתחם הציבורי הגדול ליד מגדל המים היו בתי ספר, מקוואות, בתי כנסת וטיפת חלב.

מחנה עולים באר יעקב, תור לקבלת אוכל לפני המטבח. ינואר 1950 | מקור: הארכיון הציוני, סימול: PHPS\1332752.

בית חולים מלב"ן | שמואל הרופא

העלייה ההמונית בשנים הראשונות לקיום המדינה מארצות אירופה, ערב והמזרח הרחוק הביאה עמה גם רבים קשי קליטה: חולים ונכים, זקנים וילדים מחוסרי ישע. לעזרת כל אותם העולים הנחשלים הזקוקים לריפוי ולסעד, יזם וכוון הג'וינט, שהוא הוועד האמריקאי המאוחד לסיוע, בשלהי שנת 1949 מוסד מיוחד בשם מלב"ן הנקרא בשמו המלא: מוסד לטיפול בעולים נחשלים. בפברואר 1950 התחיל מוסד זה במילוי התפקידים שהוטלו עליו. שלושה שותפים היוו בתחילה את מלב"ן - הג'וינט, ממשלת ישראל והסוכנות היהודית. כאשר המטרה העיקרית שהוצבה למלב"ן היא הכשרת התנאים בישראל לעליית חולים, נכים וזקנים במספר רב ככל האפשר. בשנת 1951 פוצלה השותפות והוגדרו תחומי האחריות השונים הנוגעים לעולים - הסוכנות היהודית הפכה לאחראית למימון הובלת העולים מחו"ל וליישובם בישראל, וחדלה מלהשקיע כספים בתוכנית מלב"ן שבה נשאר הג'וינט המממן היחיד. תפקיד מרכזי בפיתוח שירותים אלו מילא ארגון מלב"ן אשר נטל על עצמו את הטיפול בזקנים מוגבלים שהגיעו לארץ לאחר קום המדינה, רבים הגיעו ממתנות ההשמדה והריכוז באירופה ועולים מארצות המזרח התיכון. רבים מהעולים נפגעו במחלת השחפת לכן תוך זמן קצר (1952) הפך המוסד לבית חולים לחולי ריאה הגדול ביותר במזרח התיכון (510 מיטות). לידו הוקמה יחידת שיקום למחלימים. מלב"ן הקים שירות סוציאלי מקצועי, שנוהל על ידי עובדים סוציאליים והפעיל עובדים מקצועיים במוסדות לזקנים שהוקמו על ידו.

ביח"ן לחולי שהפך הגדול במזרח התיכון ופתיח ע"י, "אלבון" ובאר יעקב

כתבה מעיתון הצופה | 18.12.1952 | עיתונות יהודית היסטורית

מלבד מילוי תפקידו של בית החולים בטיפול בעולים הנחשלים, בית החולים היה מקור עבודה חשוב לעשרות מדיירי המעברה. אלה עברו הכשרות, לימודים והסמכות שונות והועסקו בעבודות שונות: פקידות, סיעוד, גינון, אחזקה ושירותים אחרים, ופרנסו את משפחותיהם בכבוד.

54 אחיות וסניטרים סיימו את לימודיהם בביה"ח בבאר יעקב

תלמידי אביב, יום ג' - טקס הגמר של הקורס השנתי הראשון לאחיות וסניטרים נערך היום בבית החולים חזו"ל לחתם בבאר יעקב מיטות של מלב"ן. שירותי הג'וינט לטיפול בעולים חולים, זקנים ונכים. 54 אחיות וסניטרים סיימו את הקורס.

כרוב המוסדות הרפואיים בארץ, נה"י יזם האגודה שום באה על פתונה. קל גם מלבין בעצת המחנך התרין 4000 זקנים וחולים, שבהם 25 מהם באחות ומטקס זה הקים לפני שר מרבכים במחנה המוסדות בחדר-החיה. חיים וחגי ביתסטר. כשלו ליד בית חולים בבאר יעקב. עתה יקום מלב"ן להשלים בית-הקורס שרו"ב 80 אחיות.

ראויה לציון העבודה, שסמפר ניכר לכדי (כ"א)מט) המלמדים אלה הם חר לים לטובה, כשהבריא בברז אוסר מלקיים את חייכם ליישיל בחולי שח

מה אחרים. ביה"ח לבית החולים בבאר יעקב אנו ל-8000 ומספר החולים בלבד יגיע ביה"ח וחזו"ל של מלב"ן. ביום לשי ל-6000. בטיה מוע סמפרם של העד פיל בחולים כחוננים נוסד בשנת מנה לים ומשפחותיהם שנהגו עד עתה שרר (ע"ן-סטר) בעני אשתקד עם כיתה של 17 תלמידות. כיום שנה בת 30 תל

מידות ופתחה בדגש, אחיות אלו יר נסלו בשנת המוסדות הסמפרים וב"י הידועים לחולים כחוננים שהקים מלב"ן בשביל 100 חולים במב"ן זה

הכיב 150 כתי זקנים של מלב"ן וה" כילים כבי כיום 2300 עולים זקנים מחו"ל-אמצעים שאין להם קרוב ונזל.

בית זקנים חדש אולם בית העולים החולים הזקנים הרבים שנבנו לארץ יור ארבע הש'

עיתון על המשמר | 21.4.1954 | עיתונות יהודית היסטורית

יצרו מקצוע תוך שנה וקבלו שכר בזמן הלימוד

בכית החולים שז מלב"ן בבאר יעקב יפתחו בקרוב קורסים חדשים לנמרים ולנשים בגיל 17 - 40, שנמרו לפחות בית-ספר עממי ומצבי בריאות טוב:

1. קורס של שנה אחת לאחיות מעשיות עם הסמכה: התלמידים יקבלו: ציור, מו"ן, כניום, שעורי עברית ודמריכוס (ברבע-השנה הראשון - 10 ל"י לחודש, ברבע השני - 15 ל"י לחודש ואחר-כך 20 ל"י לחודש). במירי הקורס יוכלו להשתתף בקורסים מיוחדים להשתלמות בחדר הניתוחים, וביבתי הילדים והכירורגיה. תוך קבלת המשכורת במלואה.

2. קורס של 6 חדשים לעוזרים לאחיות - בתנאים דומים, אך כלי תעו"ת-הסמכה. דמי הכניס: 10 ל"י לחודש ברבע השנה הראשון ו-20 ל"י לחודש ברבע השני.

הקורסים יתנהלו למי תכנית-לימודים של משרד הבריאות. פרטים נוספים אפשר לקבל מהאחות הראשית של מלב"ן, בתל-אביב, נכר מטאריק 19, חדר 10, בימ"ח החולה בשעות 9 - 13.

הכתובת למכתבים: תל-אביב, ת. ד. 2883.

כתבה מעיתון מעריב | 7.6.1952 | עיתונות יהודית היסטורית

בשנת 1959 עבר בית החולים למשרד הבריאות ושמו שונה ל"שמואל הרופא"

בית החולים לחולי ריאות בבאר יעקב - משרד הבריאות

כתבה מעיתון חרות | 28.3.1961 | עיתונות יהודית היסטורית

ביה"ח מלב"ן בבאר יעקב לבעלות משרד הבריאות

כתבה מעיתון דבר | 29.6.59 | עיתונות יהודית היסטורית

אורי פדן אדריכלים UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
פסקו 17, תל אביב, מיקוד 6473, 035229757
padan@013.net

עמוד 30

פרק 3.0 | רקע היסטורי ותרבותי

סקר שימור באר יעקב
ספטמבר 2016

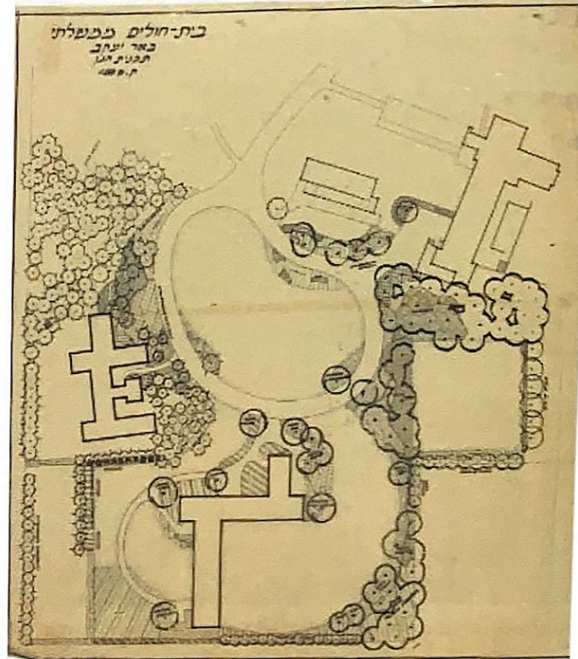

3.2 | סיכום רקע היסטורי

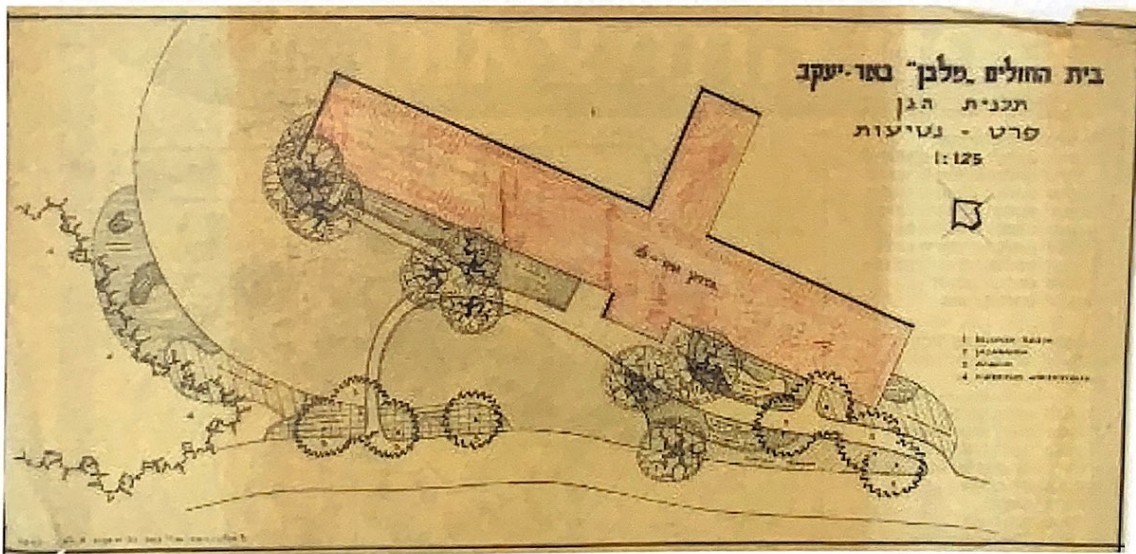
בית החולים הוקם על חלק משרידי המחנה הבריטי (מבנים ארוכים בצורת T) (מבנים שנוצלו להקמת בית חולים).

תצלום אוויר מרכז רפואי מלבן | 1974

תכנית בית החולים | הארכיון הציוני

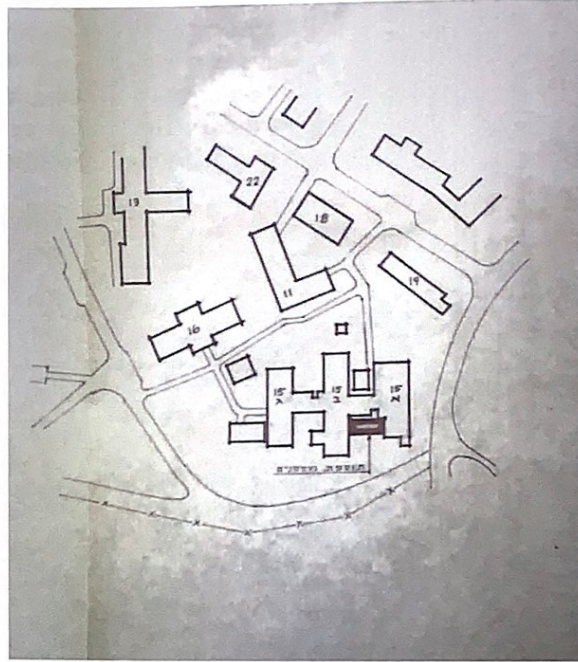

תכנית ביתן בית החולים | הארכיון הציוני

תכנית שטח בית החולים שמאל הרופא ומחנה עולים | מקור: תיק בניין

תכנית פריסת מבנים בית החולים שמאל הרופא | מקור: תיק בניין

מרכז רפואי-גריאטרי שמאל החפא

מפת התמצאות

מחלקת שיקום	4
מחלקה פנימית-גריאטרית	102
מחלקה פנימית-גריאטרית	105
מחלקה פנימית-גריאטרית	107
מחלקה גריאטרית מורכבת	1
מחלקה גריאטרית מורכבת	2
מחלקה גריאטרית מורכבת	7
מחלקה גריאטרית מורכבת	103
מחלקה מסודית	106
מחלקת ריאת	108
משרד קבלת חולים	א
שירות השאלת ציוד שיקומי	ב
אגף השיקום	ג
מלפניו כירורגיה ושיקום	ד
מפשון החלמה	ה
משרד אחות ראשית	ו
השירות הסוציאלי	ז
מריפוח נמומים	ח
בית הכנסת	ט
מעבדה	י
מכון רונסן	יא
הנהלת בית החולים	כ
הנהלה אדמיניסטרטיבית	ל
מבנות	מ
חדר הרצאות	נ
חוג יידי בית החולים	ס

www.shmuelh.org.il
 08-9258666

UP אורי פדן אדריכלים
ARCHITECTS

מפת בית החולים כיום שמאל הרופא כיום | מקור: חיפוש חופשי

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
 עמוד
 035229757 . 6473 מיקוד 17 תל אביב. פקס
 padan@013.net

עמוד
32

סקר שימור באר יעקב פרק 3.0 | רקע היסטורי ותרבותי
 ספטמבר 2016

4.2 | תיאור אדריכלי

הטיפולוגיה האורבנית של באר יעקב איננה טיפולוגיה הומוגנית והיא משתנה בין שכונה לשכונה. תחילת המושבה היו צריפי עץ ובשנה הראשונה למושבה נבנו 13 בתים מעץ. " הזמנתי ערבי מרמלה, שחפר יסודות, הביא אבנים ויצק את היסוד... המוכתר שלנו זייגר, הציע שנגרים מראשון לציון יכינו 4 קירות ובלילה יעמידו אותם על היסוד הבלתי גמור, ומעל לקורות- כ-20 רעפים. וכך היה את הצריף בנו בראשון ובלילה העבירו אותו על הכתפיים לבאר יעקב..." (סיפורו של הצריף הראשון במושבה שנבנה על ידי יצחק לובימוב) . במושבה היו שני רחובות, שלאורכם ניצבו בתים קטנים, הרחובות הסתיימו בקו מסילת הברזל אשר עקפה וחבקה את המושבה מצלעה המזרחית-דרומית. אופי החלקות מעיד על השימושים שכן מלמד מבנה המגורים שניצב בחזית החלקה, שאר השטח כלל משקי עזר פרטיים.

הגרעין ההיסטורי מורכב מ-40 חלקות בנות 50 דונם. החלקות נפרשו ממזרח ומערב לרחוב הראשי (רחוב דיזנגוף- איילה כיום), אופי החלקות היה צר ומוארך, בחזית נבנה בית המגורים ומאחור משקי העזר.

מדידה של אדמות באר יעקב, חלוקה לחלקות ומגרשים | 1924 | הארכיון הציוני KL5M/4623

UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
 035229757 . 6473 מיקוד 17. תל אביב. סקורדן
 padan@013.net

עמוד
67

פרק
4.0 | תיאור מצב קיים

סקר שימור באר יעקב
 ספטמבר 2016

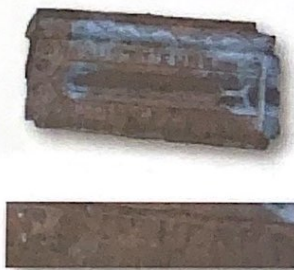

4.2 | תיאור אדריכלי

מלבד צריפי העץ נבנו גם מבנים מחימר בטכנולוגית לבני בוץ הלבנים נוצרו מערבוב של אדמת חמרה ושבבי קש עם מים. לאחר מכן התערובת נוצקה לצורה מלבנית ויובשה בשמש או במשרפה. מבנה מסוג זה ששרד עד היום הינו המבנה בנחלת גניס ברחוב איילה הנמצא בשטח פרטי אך ניתן לגשת אל הקיר החיצוני שלו מרחבה ציבורית.

מבנה חימר בנחלת זאב גניס בבאר יעקב

רעפי מרסיי סנט הנרי

קיר דבש

קיר בוץ חתך טכנולוגי

קיר בוץ

טכנולוגיית הבנייה | מקור: סקר שימור באר יעקב | משה שפירא עמ' 82

רוב רובה של הבניה הותיקה בבאר יעקב כיאה להתיישבות חקלאית כפרית, נטולת תחכום אדריכלי וסגנון אדריכלי. מדובר בבתים פרטיים פשוטים וקטנים למדי, צמודי קרקע ובעלי גגות רעפים, לכל בית חצר משק. הבתים עצמם היו עשויים חומרים מקומיים פשוטים וזמינים, בעלי דלתות, חלונות וגגות אופיינים בגימור טיח. בבית הראשונים של הרב יצחקי ניתן למצוא אף מנטשאלך אך לא ברור אם היו בכלום.

ארגז רוח בבית יצחקי | מקור: המועצ"ל

חלון טיפוסי בבית יצחקי | מקור: המועצ"ל

בית יצחקי | מקור: המועצ"ל

בית יוסף זוסמן | מקור: סיפורי מושבות: סיפורן של 52 המושבות בא"י.

אורי פדן אדריכלים UP ARCHITECTS

ARCHITECTURE | LOVE | CONSERVATION
 קפולן 17 תל אביב. מיקוד 6473, 035229757
 padan@013.net

עמוד
 68

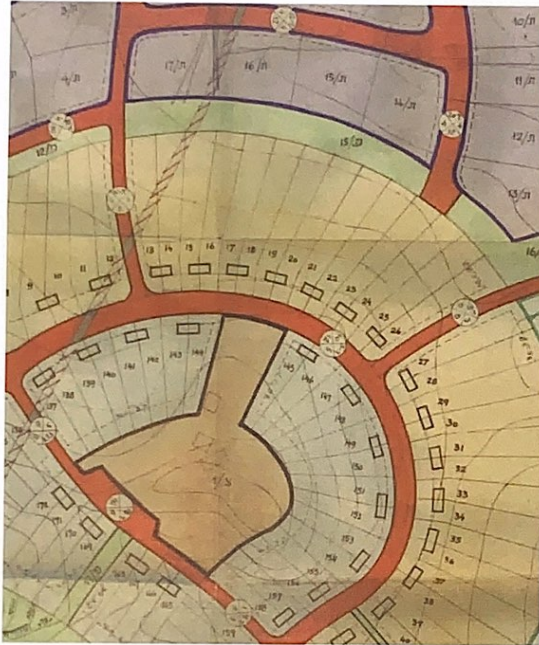
פרק
 4.0 | תיאור מצב קיים

סקר שימור באר יעקב
 ספטמבר 2016

4.2 | תיאור אדריכלי

בשכונות שהוקמו לאחר מכן בתכנונו של רוברט בנט, נשמר אופיין של החלקות בדומה לגרעין ההיסטורי. חלקות צרות ומאורכות שבקדמת החלקה ניצב הבית וחצר בשטח אחורי אך ניכרת רוח המודרניזם בתכנוניותו של בנט. בניגוד לגרעין ההיסטורי שחלקותיו ומבניו נבנו לאורך ציר רחוב, השכונות החדשות התארגנו סביב מרכזים ושצפ"ים.

תקריב תכנית מתאר תגפ/351 | מקור: תבע עכשיו

תכנית מתאר תגפ/351 | מקור: תבע עכשיו

השכונות החדשות הכילו מבני מגורים פשוטים עטויים גגות רעפים, בני קומה אחת עד שתיים. וטיפוסי שיכון מאורכים שנועדו לאכלס את העולים שהגיעו לבאר יעקב (וחלק מתושבי מעברת חוטר). מבנים רבים משנות ה-50 נהרסו ובמקומם נבנו וילות חדשות ומפוארות.

מבנים פשוטים בבאר יעקב | שיכון רמב"ם

מבני שיכון בבאר יעקב | שיכון רמב"ם

כיום ניתן למצוא זה לצד זה בליל של סגנונות אדריכליים, גדלים, צבעים חומרים והעמדה במגרש של בתי מגורים. הפיתוח המאסיבי של היישוב כולל מגורים בבניינים רבי קומות ובניה רוויה.

4.3 | תיאור נופי

באר יעקב שוכנת בנוף של גבעות כורכר וחמרה חוליות המנוקז על ידי ואדי למון שנתן למושבה את שמה הראשון, ממזרח לבאר יעקב מתחיל עמק לוד, המקדים את מישורי ההצפה של נחל איילון ויובליו וממערב נמצא רכס גבעות הכורכר של נס-ציונה. בין גבעות החמרה באזורים לא מנוקזים קיימים כתמים של אדמת סחף כבדה. מכיוון שהאזור היה נתון במשך אלפי שנים למשטר של עיבוד חקלאי הצמחייה המקורית הושמדה. מיקומה של באר יעקב על דרכים היסטוריות וצירים מרכזיים ומשמעותיים בהווה: הרכבת מרמלה ליפו, כביש 44 ועוד. דרכים אלו הן חלק מהתשתית העירונית הקיימת. מאפייני המרחב הנופי – שדרות, אקליפטוסים ועצים שונים. שטחים חקלאיים במושבה באר יעקב, תשתית נופית לחקלאות (תעלות ניקוז, עצים המפרידים בין חלקות) מהוות חלק מהאופי התרבותי סביבתי של המקום כמושבה חקלאית.

נוף חוטר | גבעת חוטר באר יעקב

עץ שקמה לשימור | רח' אברהם ליכטנשטיין

פיקוס עתיק ברחוב איילה פינת רחוב ד'בוטינסקי

עצי אקליפטוס לשימור | רחוב ד'בוטינסקי